

İ.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
Prof. Dr. Bedî N. Feyzioğlu'na Armağan

KURUMLAR VERGİSİNİN YANSIMASI

Araş. Gör. Şahin AKKAYA
İ.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

Vergilerin kamu maliyesinin amaçlarına ulaşmada başarıyla kullanılması, bu vergilerin yükünün gerçekte kimler tarafından taşındığının bilinmesine bağlıdır ve bundan dolayı da kurumlar vergisinin ne yönde ve ne ölçüde yansımalarının bilinmesi önemli olmaktadır.

Kişisel gelir vergisinden ve diğer vergi türlerinden sonra vergi sistemlerine girmiş ve devletin önemli bir gelir kaynağı haline gelmiş olan bu verginin ileriye yansımalarını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Kurumların ürettiği malların talebinin fiyat elâstikiyetinin yüksek olması verginin yansımalarını olumsuz yönde etkilerken, bu firmaların faaliyet gösterdiği endüstrilerde eksik rekabet unsurlarının bulunması yansımaları kolaylaştıracaktır. Yine, kurumlar vergisi oranında yapılan artışın büyüklüğü ve ayrıcalıklı hisse senedi kâr paylarının safi gelire oranının yüksek olması firmaların vergiyi yansıtma şansını artırmaktadır. Diğer taraftan, firmaların maliyet ve sermaye yapıları, varlıklarının devir hızı, reklâm ve tanıtıma yapılan harcamalar firmadan firmaya farklılıklar göstermektedir. Firmalar arasında bu yönlerden olan farklılıklar da bazı firmaların vergiyi yansıtma açısından bir takım avantajlara sahip olmasına yol açmaktadır ⁽¹⁾. Ancak burada bu ayrıntılara girilmeden (rekabet durumu hariç) genel bir analiz yapılacaktır. Ayrıca verginin emek gelirlerine olan etkisi de ele alınacaktır.

1. KISA DÖNEMDE YANSIMA

Yansımaları analizi esasen sadece verginin konduğu piyasadaki etkileri ele alınarak kısmi denge analizi, ya da diğer sektörlerin de birlikte ele alındığı bir genel denge analizi çerçevesinde yapılabilir. Burada önce kısmi daha sonra da genel denge analizi çerçevesinde analiz yapılacaktır. Uzun dönem analizinde de bu yola gidilecektir.

(1) Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin Akkaya, Kurumlar Vergisinin Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, ss.22-34.

1.1. Kısmi Denge Analizi.

Burada verginin önce konulduğu piyasada üretilen mal fiyatlarına etkisi ele alınacak, daha sonra da emek gelirlerine etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Verginin Mal Fiyatlarına Etkisi.

Hem tam rekabet, hem de tekel şartlarının var olduğu piyasalarda kâr maksimizasyonu amacı güdülüyorsa kurumlar vergisi mal fiyatını etkilemektedir. Geleneksel teorideki gibi kârlarını maksimize eden bir firma kurumlar vergisinin konmasına mal fiyatını yükselterek tepki göstermeyecektir. Çünkü kârını maksimize eden bu firma fiyatını marjinal geliri ve marjinal maliyetinin eşit olduğu noktada belirlemiştir ve üretimini ona göre gerçekleştirmektedir. Kurumlar vergisi bu firmanın ne marjinal gelirini ne de marjinal maliyetini etkilemekte olduğundan, fiyatlarda hiçbir değişiklik olmayacaktır⁽²⁾.

Görüldüğü gibi kısa dönemde ileriye yansımının olmayacağı hipotezi kurumların tek amacının kârlarını maksimize etmek olduğu varsayımı üzerine dayandırılmıştır. Ancak firmalar kâr maksimizasyonu dışında başka hedeflere de yönelmiş olabilirler. Tekelci firmalar, kısa dönemli kâr maksimizasyonu ilkesi ile çalışıldığında oluşacak aşırı tekel kârlarının piyasaya yeni firmaları çekeceği ve uzun dönemde kendileri aleyhine olumsuz bir durum yaratacağı, ayrıca aşırı kârların devletin tepkisine neden olacağı düşüncesiyle uzun döneme ilişkin kârlarını koruma gayreti içinde bulunabilmekte ve kısa dönem kârlarını fazla yüksek gerçekleştirmemeye özen göstermektedirler. İşte buna benzer nedenlerle tekelci firma sınırlı kâr maksimizasyonu ilkesi ile çalışıyorsa, tekelci firmadan alınan kurumlar vergisinin fiyat artışları yoluyla ileriye yansıtılması olanaklı hale gelmektedir. Çünkü vergi firmanın yatırılmış sermaye üzerinden elde etmeyi arzuladığı hedef getiri oranını azaltacaktır. Tekelci firma bu duruma tepki olarak tam olarak kullanmadığı tekelci konumunu daha fazla kullanacak, yani üretimini kısıcak ve ürettiği malların fiyatını yükseltecektir. Sonuçta verginin yükü, tekelci firmaların ürettiği malların fiyatının hedef getiri oranı yeniden sağlanıncaya kadar artırılabilirdiği oranda tüketicileri aktarılmış olur⁽³⁾.

Yine, birden fazla üreticinin bir faaliyet alanında üretim yaptığı ve bu üreticilerin piyasa fiyatını etkileyebilme gücüne sahip olduğu oligopol piyasalarında da mal fiyatları ve üretim miktarı geleneksel kâr maksimize edici bir şekilde belirlenmez. Bu piyasalardaki belirsizlik nedeniyle fiyatlar genel-

(2) Robert J. Gordon, "The Incidence of the Corporation Income Tax in U.S. Manufacturing, 1925-62", *The American Economic Review*, Vol. LVII, Nr. 4, (September 1967), s. 733.

(3) Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave., *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, McGraw-Hill Book Company, 1989, s. 265-266.

likle fiyat önderince belirlenir⁽⁴⁾. Diğer firmalar ise fiyatlarını önder bir firma ya da öncü firmaların davranışlarına bakarak belirleyeceklerdir. Böyle bir durumda kurumlar vergisi konur ya da oranı arttırılırsa, oligopolcü firmalar bunu bir maliyet unsuru olacak alacaklar ve fiyatları ortaklaşa olarak yukarıya doğru ayarlayacaklardır. Ayrıca oligopolcü firmalar diğer firmaların endüstriye girmesini engellemek için fiyatlarını düşük bir şekilde belirlerler ve devamlı olarak kullanılmayan üretim kapasitesi bulundurlar. Belirlenen düşük fiyat ise potansiyel rakiplerin piyasaya girdiklerinde maliyetlerini bile karşılayamayacak düzeydedir. İşte "fiyat şemsiyesi" etkisinin olduğu ve kullanılmayan üretim kapasitesinin bulunduğu bir durumda, küçük firmalar diğerlerine göre bazı şartlarda daha iyi durumda olabileceklerdir. Öncü firmanın pazar payının ve bu nedenlerde ödediği verginin yüksek olduğu bir durumda, küçük firmalar piyasaya girmeyi önleyici fiyattan, yani "fiyat şemsiyesi" etkisinden daha fazla yararlanacak ve daha önceki kâr oranlarına ulaşabilecek, hatta onları aşabileceklerdir⁽⁵⁾.

Diğer taraftan, günümüzde firmaların fiyatlarını ortalama maliyetlerine bir kâr marjı ekleyerek saptadıklarını belirtmek gerekir. Fiyatlarını bu şekilde belirleyen firmalar uzun dönem kâr maksimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu tam maliyete fiyatlama yönteminde fiyat, ortalama değişken maliyete ortalama sabit maliyetlerin eklenmesiyle bulunan değere normal bir kâr marjı eklenmesiyle hesaplanmaktadır. Bu yöntemde firmalar kısa dönem kârlarını çoklaştırma yerine satışlarından belirli bir kâr elde etmeyi hedeflemektedir. Hesaplama yapılırken satışlardan elde edilmesi arzulan kâr oranı vergiden sonraki bir değer olarak gözönüne alınmıyorsa, kurumlar vergisi ortalama maliyetin bir unsuru olur. Değilse, kurumlar vergisindeki bir artış firmanın uygulamış olduğu kâr marjını olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Bu her iki durumda da firmalar vergiye fiyatlarını yükselterek tepkide bulunacaktır⁽⁶⁾. Ancak bu tür fiyatlama politikasının verginin yansımaya neden olabilmesi için firmanın fiyatını vergi konmadan önce kârı maksimize eden düzeyde belirlememiş olması gerekir.

Görüldüğü gibi, günümüz modern ekonomilerinde geleneksel görüşün ileri sürdüğü gibi ne tam rekabet şartları ne de tam tekel durumu hakimdir. Diğer taraftan geleneksel olarak iddia edildiği gibi kurumlar vergisinin ne marjinal maliyetleri ne de marjinal gelirleri etkilediği ve böylece yansıtılamayacağı görüşü de çürütülebilir. A. Marshall'ın anladığı anlamda normal fiyat yatırılmış sermayeye ilişkin olan normal bir kârı içermektedir. Bu normal kâr artık değer değildir ve herhangi bir firmanın maliyetlerine girmektedir. Bu kârı matrahına olan bir vergi maliyet üzerine konmuş bir vergi nite-

(4) A. Koutsoyiannis, *Modern Microeconomics*, The Macmillan Press Ltd, Hong Kong 1983, s. 244.

(5) Sergio Bruno, "Corporation Income Tax, Oligopolistic Markets and Immediate Tax Shifting: A Suggested Theoretical Approach", *Public Finance*, 1970, Vol. 25, Nr3, s. 365 ve 373.

(6) Robert Kilpatrick, "The Short-Run Shifting of The Corporation Income Tax", *Yale Economic Essays*, Vol. 5, (1965), s. 365.

liğindedir⁽⁷⁾. Böylece kurumlar vergisinin kısmen maliyet unsuru olarak gözönüne alınması neoklâsik teori çerçevesinde bile haklı çıkarılabilecektir. Gelecek döneme ilişkin olarak elde edilecek kârın belirsiz olduğu iddiası verginin ileriye yansıtılmasını engelleyebilecek bir niteliğe sahip değildir. Ayrıca çeşitli ampirik araştırmalarda da firmaların çoğunlukla kâr marjı fiyatlama politikasını izlediği sonucuna varılmıştır⁽⁸⁾.

1.1.2 Verginin Emek Gelirlerine Etkisi.

Verginin geriye yansıtılmasında da emek piyasasındaki rekabet şartları önem taşımaktadır. Tam rekabet şartlarının geçerli olduğu bir emek piyasasında, emek marjinal ürün değerine eşit gelir elde edecektir. Emek piyasasında emek arz ve talebinin karşı karşıya geldiği bir durumda oluşan ücret, kârlı olsun ya da olmasın emeği istihdam eden her firma tarafından hak sahibine ödenecektir⁽⁹⁾. Ancak kâr maksimizasyonu ilkesi ile çalışan firmalar emeğin marjinal ürün değeri ücretlere eşit oluncaya kadar emek istihdam edecektir. Kurumlar vergisi ise istihdam edilen son birim emek tarafından üretime yapılan katkıyla ilişkili değildir. Çünkü son birim emeğe ödenen ücret üretime yapılan katkıya eşittir. Vergiye tabi kârlar diğer emek birimlerinden üretime yapılan katkı sonucu elde edilen etkilemeyecektir. Böylece, kurumlar vergisinin kısa dönemde istihdam ve ücretler üzerinde bir etkisi olmayacaktır⁽¹⁰⁾.

Esasen verginin emek gelirlerine yansıtılmasında emek piyasasında ek-sik rekabet şartlarının bulunması gerekli bir koşuldur. Emek piyasalarında emek zayıf bir durumdaysa ve işverenler tek emek kullanıcı konumunda iseler, ücretler emeğin marjinal ürün değerinin altında belirlenebilir. İşverenler verginin konmasından önce tek kullanıcı durumuna benzer konumlarının kendilerine sağladığı güçlerini tam anlamıyla kullanmamışlarsa, konan kurumlar vergisi onların bu güçlerini daha fazla ya da tümüyle kullanmalarına yol açabilecektir. Sonuçta, vergi yükünün bir kısmı emek faktörüne aktarılmış olacaktır⁽¹¹⁾.

Günümüzün modern ekonomilerinde ücretler işçi sendikaları ile işverenler arasında yapılan toplu pazarlıklar sonucunda belirlenir. Böyle bir ortamda işçi sendikalarının güçlü bir konumda olup olmadıkları önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ücretlerin mutlak olarak aşağı çekilmesi durumu söz konusu değildir. Söz konusu olan, işçi sendikalarının ücret artışı taleplerinin hangi düzeyde olduğu, bu talebi nelerin belirlediği ve ayrıca bu belirleyiciler arasında dolaylı da olsa kurumlar vergisinin olup

(7) Kenan Bulutoğlu, *Vergi Politikası*, Sermet Matbaası, İstanbul 1962 s. 202.

(8) A. Koutsoyiannis, a.g.e., s. 277 dipnot 2.

(9) Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave, a.g.e., s. 268.

(10) Richard Goode, *The Corporation Income Tax*, John Wiley and Sons, Inc., New York 1951, s. 63-64.

(11) Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave, a.g.e., s. 268.

olmadığıdır. Belirleyici faktörlerin en önemlisi firmaların elde ettiği kârlardır⁽¹²⁾. Kurumlar vergisi firmaların kullanılabilir kârlarına ve bu yolla ücret artışlarını karşılayabilme yeteneğine doğrudan doğruya etki yapmaktadır. Böylece firmalar ücret artışı isteklerini gözönünde bulundururken daha hesaplı davranacaklardır. Sendikalar ise vergiden sonraki kârları gözönüne alarak ücret artışı talebinde bulunacaklarından, daha yüksek oranlı bir kurumlar vergisinin olması, onların daha az ücret talebinde bulunmasına yol açacak ve verginin yükü kısmen geriye yansıtılmış olacaktır⁽¹³⁾.

Sendikaların toplu pazarlık gücü fazla değilse ve yalnızca ücretleri belli bir seviyede tutabilme gücü varsa, emeğin istihdam düzeyine etki edemeyecektir. Bu durumda azalan randımanla çalışan bir işletmenin, bir kısım işçiyi çıkararak daha yüksek verimlilikle çalışan azalmış işçilerin ücretlerini yine eski düzeyinde tutarak, bir kısım vergi yükünü ücretlere yansıtması olanaklı olacaktır. Diğer taraftan, eğer sendikalar toplu sözleşme ile kurumun vergiden önceki net kârından bir kısmının işçiye ödenmesini sağlamışlarsa, bir kısım vergi yükü işçi gelirlerine aktarılıyor demektir⁽¹⁴⁾.

1.2. Genel Denge Analizi.

Neo-Klâsik görüş milli gelirin paylaşımında marjinal verimlilik dağılım teorisini savunmaktadır. Bu teori, her endüstride kullanılacak çok sayıda üretim teknolojisi olduğunu ve firmaların nispi faktör fiyatlarına göre maliyetlerini minimize eden üretim tekniğini tercih ettiklerini varsaymaktadır. Tam rekabet piyasasında fiyatlar ortalama maliyetlere ve üretim faktörlerinin geliri marjinal ürün değerlerine eşit olacaktır⁽¹⁵⁾. Ayrıca neoklâsik görüşe göre, ücretlerin ve fiyatların aşağıya ve yukarıya doğru esnek olmaları sayesinde üretim faktörlerinin tam istihdamı otomatik olarak sağlanabilmektedir.

Bu çerçevede, kısa dönemde tam rekabet şartları altında, kurumlar vergisinin üretim ve fiyat üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Böyle bir sonuç kısa dönem kârlarını maksimize etmeye çalışan, eksik rekabet şartlarının var olduğu piyasalarda faaliyette bulunan firmalar için de geçerlidir. Vergi sonrası kârlar, vergi öncesi kârların tekdüze artan bir fonksiyonu olduğu sürece, aynı üretim ve fiyat vergi sonrası kârları da maksimize edecektir. Böyle bir durumda, kısa dönemde kurumlar vergisi, verginin bulunduğu sektördeki firmaların kârlarını azaltacaktır⁽¹⁶⁾. Ancak neoklâsik görüşte de firmaların kârı maksimize edici davranış dışında bir davranış içerisinde buldukları takdirde, verginin yansıtılabileceği sonucuna ulaşılabilecektir. Örneğin A.

(12) George Agapitos, "Inflationary Effects of Profits Taxes with Reference to the U.K. Manufacturing Sector", *Finanzarchiv*, Tübingen, Vol, 35, nr. 2, (1976), ss. 243-244.

(13) Richard A. Musgrave ve Peggy B. Musgrave, a.g.e., s.268.

(14) Kenan Bulutoğlu, a.g.e., s. 205.

(15) Peter Mieszkowski, "Tax Incidence Theory: The Effects of Taxes on the Distribution of Income", *Journal of Economic Literature*, (December 1969), s. 1104.

(16) J.B. Burbidge, "Internally Inconsistent Mixtures of Micro and macrotheory in Empirical Studies of Profits Tax Incidence", *Finanzarchiv*, Tübingen, Nr.2, (1976), s.221.

Harberger "Kurumlar Vergisinin Yerleşmesi" (17) adlı çalışmasında, kurumsal ve kurumlaşmamış olmak üzere iki sektörün bulunduğu, kurumsal sektörün tam rekabet şartları altında çalışmadığı, buna karşın kurumlaşmamış sektörün tam rekabet şartlarına tabi olduğu, devletin kurumlar vergisinden elde ettiği vergi gelirini ekonomideki talep yapısını değiştirmeyecek bir şekilde kullandığı bir durumda kurumlar vergisinin yerleşmesini incelemiştir. Çalışmada kurumlaşmamış sektörde ölçeğe göre sabit verimin varlığı kabul edilmektedir. Ayrıca Harberger kurumsal sektörde faaliyet gösteren firmaların kârlarını maksimize etmeye değil, üretimleri ve safi kârları arasında değişim ilişkisinin olduğu bir fayda fonksiyonunu maksimize etmeye çalıştıklarını kabul etmektedir. Bu firmalar için diğer firmaların seçecekleri stratejiler önemli olmaktadır. Burada her firmanın rakiplerinin üretimlerini sabit tutacaklarını umdukları kabul edilmektedir. Firmaların fayda fonksiyonunda, üretimin marjinal faydası ile kârların marjinal faydası önemli olmakta, bunlarda meydana gelecek değişmelere göre üretim miktarı belirlenmektedir. Faydayı maksimum kılan üretim miktarı, kârların pozitif marjinal faydasından dolayı kârı maksimum kılan üretim miktarından daha fazladır. Bu şartlar altında faaliyet gösteren kurumlaşmış firma normal kâr yanında safi kâr da elde edecektir. Kurumlar vergisi her iki kârın toplamından alındığından, üretim - kâr oranı bakımından marjinal faydalar oranının elâstikiyeti (σ) -1 olduğunda, firma kurumlar vergisi nedeniyle üretimini değiştirmeyecek ve kurum kârları vergi miktarı kadar azalmış olacaktır.

Öte yandan, sözkonusu değer -1'den farklı ise firma vergiden sonra üretimini değiştirecektir. Üretimde meydana gelen değişikliklerin de hem normal hem de safi kârlar üzerinde ikincil bir etkisi olacaktır. σ 'ın değeri -1'den küçük olduğunda firmalar vergi nedeniyle üretimlerini azaltacaklar ve böylece safi kârlar üzerine düşen vergi yükünü ileriye yansıtılabileceğine kavuşacaklardır. Ancak bu kurum sektöründeki sermayenin normal getiri oranını sermaye-emek oranını yükselterek azaltmış olacaktır. Buna karşın, bu elâstikiyet -1'den büyük ise firma vergiye üretimini artırarak tepki gösterecektir. Vergi üretimi artırdığında üretim artışı safi kârların vergi tutarından daha fazla azalmasına yol açacaktır. Ancak bu üretim artışının ikincil etkisi, kurumsal sektördeki sermayenin normal getiri oranını, sektördeki sermaye-emek oranını düşürerek yükseltecektir. Ayrıca, üretim azalışı ya da artışı dolayısı ile normal getiri oranının değişmesi nispi faktör maliyetlerini, dolayısı ile safi kârları etkileyecektir.

Buradan görüldüğü gibi, safi kârlar üzerindeki bir verginin ileriye yansıtılabileceği olasılığı bulunmakta, buna karşın bütün durumlarda normal kârlara ilişkin vergi kısa dönemde kurum kârları üzerinde kalmaktadır. Safi kârlara ilişkin vergi yükünde meydana gelen ileriye yansıma bir ikin-

(17) Arnold C. Harberger, "The Incidence of the Corporation Income Tax" *The Journal of Political Economy*, Vol. 70, Nr. 3 (June 1962), ss. 215-240.

cil etkiye neden olarak normal kârlarda ek bir azalışa yol açmaktadır⁽¹⁸⁾.

2. UZUN DÖNEMDE YANSIMA

Üretim faktörlerinin sektörler arasında yer değiştirebildiği uzun dönemde yansima incelenirken önce kısmi denge analizi çerçevesinde verginin mal fiyatlarına ve ücretlere olan etkisi ele alınacaktır.

2.1. Mal Fiyatlarına Olan Etki:

Kurumlar vergisinin yatırımların kârlılığını azaltarak, gelişen bir sanayide yatırım hızını azaltması beklenebilir. Böyle bir durumda fiyatlar, verginin olmadığı bir durumda var olabilecek olan fiyattan daha yüksek olacaktır. Verginin fiyat artışlarına neden olması da yatırımın kârlılığını artıracaktır. Böylece yatırımların normal hızını kazanması sağlanacaktır. Görülüyor ki verginin ileriye yansımaları için yatırımların zaman zaman kesilmesi gerekmektedir. Vergi ileriye yansıtıldığında da yatırımlar üzerindeki engelleyici etki ortadan kalkmış olacaktır⁽¹⁹⁾. Ancak bu tür ileriye yansima sadece verginin etkisinden değil, aynı zamanda toplam talepteki artıştan da kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, bu tür bir analizde verginin kurumsal sektörün yatırımlarını azaltma etkisi gözönüne alınmakta ve kurumlaşmamış sektördeki gelişmeler hesaba katılmamaktadır. Bundan dolayı, verginin yerleşmesini kurumsal ve kurumlaşmamış sektörleri gözönüne alarak sonuçlara ulaşan genel denge analizi çerçevesinde incelemek gerekecektir.

2.2. Ücretler Üzerindeki Etki:

Kurumlar vergisi yatırımları kısıttığı ölçüde uzun dönemde ücretleri azaltıcı etki yapabilecektir. Verginin etkisiyle yatırımlar kısıldığında sermaye arzı emek arzına kıyasla daha küçük olacaktır. Sonuçta, sermayenin marjinal verimliliği emeğin marjinal verimliliğine kıyasla yükselecek ve gerçek ücretler sermayenin getirisine nispeten düşecektir⁽²⁰⁾. Ancak klâsik teori tam istihdamın ücretlerin ve fiyatların esnek olması sayesinde gerçekleştiğini kabul etmektedir. Ayrıca emek piyasasında tam rekabet şartlarının var olduğu kabul edilmektedir. Gerçekte emeğin eksik istihdamı genel bir durumu göstermektedir ve ücretler toplu pazarlık sistemince belirlenmektedir. Bunun yanı sıra, nüfus artışı nedeniyle emek faktörünün miktarı artmaktadır. Bu gelişme işsizliği artıran önemli bir etkidir.

Böyle bir ortamda verginin yatırımları kısma etkisi kullanılan üretim teknolojisine bağlı olarak emeğin istihdamında bir azalma meydana getirecektir. İşsizliğin ekonomide yaygın bir hale gelmesi işçi sendikalarının pazar-

(18) J. Gregory Ballentine, "Non-Profit Maximizing Behavior and the Short-Run Incidence of the Corporation Income Tax", *Journal of Public Economics*, (February 1977), Vol 7, No: 1 ss.135-146.

(19) Diran Bodernhorn, "Gelişen Bir Ekonomide Kurumlar Vergisinin İnikâsı", *A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17,114, (1960), ss. 451-469

(20) R. Goode, a.g.e., s.66.

lık gücünü kısıcı bir etki yapacaktır. Böylece, ücretler kârlara oranla gerilemiş olacaktır. Ancak bu tür bir açıklama tarzı kurumlar vergisinin yol açtığı kurumlaşmamış sektöre emek ve sermaye akımının ücretlere ilişkin ne gibi sonuçlarının olacağını ortaya koyamamaktadır. Bunun için sorunu genel denge modeli çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

2.3. Genel Denge Analizi ve Uzun Dönem: Tam Rekabet:

Daha önce sözü edilen, Harberger'in geliştirdiği iki sektörlü iki mallı genel denge modelinde emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörü bulunmaktadır, üretim tam rekabet şartları altında gerçekleştirilmektedir ve üretimde ölçüğe göre sabit verim söz konusudur. Statik bir ekonomi ele alındığı için, emek ve sermayenin ekonomideki miktarlarının sabit olduğu varsayılmaktadır ve bu faktörlerin tam kullanımı mevcuttur. Devletin kurumlar vergisiyle elde ettiği geliri ekonomideki talep yapısını değiştirmeyecek şekilde harcadığı varsayılmıştır. Bir başka önemli varsayım da kurumsal ve kurumlaşmamış sektörlerin farklı malları ürettiği, her bir sektörün diğer sektörün ürettiği malı üretmediğidir.

Böyle bir çerçevede, kurumsal sektör üzerine konan bir vergi ekonomideki kaynakların yeniden dağılımına yol açarak uzun dönem dengesini gerçekleştirmeye yönelecektir. Uzun dönem dengesinde, sermayenin her iki sektördeki net getirileri birbirine eşit olacaktır. Yine aynı şekilde, ücretler de her iki sektörde eşitlenecektir. Sonuçta emek ve sermaye faktörlerinin tam kullanımı yine gerçekleştirilmiş olacaktır.

Uzun dönemde kurumlar vergisinin mal fiyatları içine dahil edilmesi kaçınılmaz olacaktır. Kurumsal sektörden diğer sektöre üretim faktörü akımı kurumsal sektörün üretimini azaltacaktır. Buna bağlı olarak kurumsallaşmamış sektörün üretiminde de bir artış meydana gelecektir. Böylece talepte hiçbir değişiklik olmasa bile azalan arz nedeniyle kurumsal sektörün malının fiyatı diğer sektörün malının fiyatına nazaran yükselmiş olacaktır. Bu durumu kurumlar vergisinin ileriye tüketicilere yansıtılması olarak kabul edebiliriz. Ancak Harberger'e göre önemli olan, vergi nedeniyle üretim yapısında oluşan değişmelerin uzun dönemde üretim faktörlerinin getirilerini ne yönde etkilediğidir ve modelde nispi fiyat değişikliklerinin olumlu ve olumsuz yöndeki etkilerinin birbirlerinin etkisini götüreceği, sonuçta verginin genel olarak tüketicilere etkisinin nötr olacağı kabul edilmektedir. Harberger çeşitli varsayımlara göre ulaşılabilecek farklı sonuçları belirtmiştir. Ancak tüm bunların yanında Harberger modelinin ulaştığı genel sonuç ekonomideki sermaye faktörünün kurumlar vergisinin bütün yüküne katlanacağı ve emek faktörünün vergiden hiçbir şekilde etkilenmeyeceği şeklindedir. Bu sonuca mallar arasındaki ikâme elâstikiyeti ve her iki sektördeki üretim faktörleri arasındaki ikâme elâstikiyeti -1'e eşit olduğunda ya da faktör bileşimlerinin başlangıçta her iki sektörde aynı ve bunun yanı sıra

emek ve sermaye arasındaki ikâme elâstikiyetleri de her iki sektörde aynı ise ulaşılmaktadır⁽²¹⁾.

Ancak her iki sektörün farklı malları ürettiklerinin kabulü günümüz gerçeklerine uymamaktadır. Bu nedenle de her iki sektörün farklı malları ürettiği varsayımını kaldırmak gerekir. Böyle bir durumda kurumlaşmanın sağladığı avantajları da gözönüne aldığımızda şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Verginin kurum sermaye sahiplerinin getirisini düşürücü etkisi kurumlaşmanın getirdiği avantajları aşarsa, bu sektördeki sermaye kurumlaşmamış sektöre akacaktır. Bu sermaye akımı beraberinde emek akımını da getirecektir. Ancak üretim faktörlerinin kurumlaşmamış sektöre kayması ekonomide mevcut olan ve her iki sektörde de üretilebilen her iki malın arzında hiçbir değişiklik meydana getirmeyecektir. Çünkü kurumlaşmış sektörü terkeden sermaye diğer sektörde de aynı malın üretimini gerçekleştirecektir. Her iki malın arzında bir değişiklik olmayacağından, malların nispi fiyatında da bir değişme meydana gelmeyecektir. Üretim yapısında hiçbir değişme meydana gelmediği durumda ve malların üretiminde aynı teknoloji kullanıldığı varsayımı altında, faktörler arası ikâme durumu da söz konusu olmayacaktır⁽²²⁾.

Görülüyor ki üretim yapısından dolayı nispi fiyatlarda herhangi bir değişiklik olmadığından ve sadece kurumların ürettiği mal mevcut olmadığından, verginin fiyatlara eklenebilme olanağı ortadan kalkmaktadır. Gayrisafi faktör getirilerinde de hiçbir değişiklik olmamakta ve sonuçta kurumlar vergisinin tüm yüküne kurumsal sektöre yatırılmış sermaye katlanmaktadır⁽²³⁾.

Eksik Rekabet:

Harberger aynı çalışmasında kurumsal sektörde tek el unsurlarının varolduğu bir durumu da ele alarak incelemiştir. Buna göre kurumsal sektörde tek elci firmalar bulunmaktadır ve bu firmalar fiyatlarını, sermayenin normal getirisini de içeren birim başına maliyetlerine bir kâr marjı uygulayarak belirlemektedir. Bu firmalar tarafından uygulanan kâr marjı, aynı sektörde bağımsız firmaların bulunması ve tek elci firmaların ürettiği malların yakın ikâme mallarının varlığı tarafından önemli ölçüde etkilenecektir. Bunun yanı sıra, bu kâr marjının yüksekliği yeni rakipleri cezbedecektir. Bu nedenle kâr marjının bu özelliklere bakılarak en uygun büyüklükte belirlenmesi yoluna gidilecektir. Kâr marjının ne olacağını belirleyen bu etkenlerin ağırlığı kurumlar vergisinin konması ya da oranının artırılması tarafından etkileneceği için, kâr marjı vergiden önce ve vergiden sonra aynı değere sahip olacaktır. Böyle bir durumda kurumlar vergisinin konması, hem sermayenin normal getirisi olan normal kârların, hem de tek el kârlarının vergilendirilmesi anlamını taşımaktadır. Verginin tek el kârlarına karşı gelen kısmı ku-

(21) Şahin Akkaya, a.g.e., ss. 115-116.

(22) L.P.Ebrill ve D.G.Hartman, "On the Incidence and Excess Burden of the Corporation Income Tax", *Public Finance*, Vol. 37, Nr. 1, (1982), ss. 48-58.

(23) Şahin Akkaya, a.g.e., s.122.

rumsal sektördeki tekel kârlarınca yüklenilmiş olacaktır. Öte yandan, sermayenin normal getirisi üzerine düşen vergi yükü, tam rekabet şartlarında olduğu gibi üretim faktörlerinin her iki sektör arasında yer değiştirmesine neden olacaktır. İşte kurumlaşmamış sektöre üretim faktörlerinin kayması sonucunda uzun dönem dengesinde her iki sektördeki sermayenin net getiri oranları birbirine eşitlenecektir. Yine aynı şekilde, her iki sektörde geçerli olan ücretler de eşit olacaktır. Tam rekabet şartlarında olduğu gibi, her iki sektörde üretilen mal miktarlarında meydana gelen değişme sonucunda kurumsal sektörün malı olarak nitelenen malın fiyatı yükselecektir. Nihayetinde normal kârlar üzerine düşen vergi her iki sektördeki sermaye tarafından yüklenilecektir.

Öte taraftan, Harberger daha önce kısa dönem analiziyle ilişkili olarak sözünü ettiğimiz, kurumsal sektördeki firmaların eksik rekabet şartları içinde kârlarını maksimize edici bir şekilde davranmak yerine üretimi ve safi kârları arasında bir değişim ilişkisinin bulunduğu bir fayda fonksiyonunu maksimize etmeye çalıştığı varsayımını kabul ederek uzun dönemli analiz de yapmıştır. Buna göre uzun dönemde vergi yine diğer sektöre emek ve sermaye akımına neden olacak ve kurumsal sektörün üretiminde bir azalma meydana gelecektir. Üretim azalışı kurum malının fiyatlarını artıracak ve safi kârlar üzerine düşen vergi ileriye yansıtılmış olacaktır. Diğer taraftan, kurumsal sektör sermaye yoğun bir sektörsé, üretim faktörlerinin kurumlaşmamış sektöre kayması her iki sektördeki sermayenin normal kâr oranını düşürücü etki yapacaktır. Ayrıca, kurumsal sektörde normal kârlar üzerine düşen vergi üretim faktörlerinin ikâmesine yol açacak ve sermaye daha az kullanılmaya başlayacaktır. Bu da sermayenin normal kâr oranının azalmasına yol açacaktır. Burada Harberger safi kârlar üzerindeki verginin ileriye yansımalarının, sermayenin normal kâr oranında herhangi bir düşme meydana gelmeksizin ya da küçük bir düşmeyle birlikte gerçekleşmesinin kurumsal sektörün emek yoğun olduğu bir durumda olanaklı olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Görüldüğü gibi bilinen anlamda yansıma safi kârlar üzerine düşen vergi yükü için geçerlidir. Normal kârlar üzerine düşen verginin yansımaları yalnızca sermaye yoğun olduğunun varsayıldığı durumda kurumlaşmamış sektörün genişlemesinin bir sonucu olmaktadır. Normal kârlara ilişkin verginin yansımalarında kurum yönetiminin bilinçli bir davranışının hiçbir rolü bulunmamaktadır⁽²⁴⁾. Kurumsal sektörün emek yoğun olduğu bir durumda tüm vergi yükü yansıtılabiliyorsa, verginin safi kârlarla ilişkili kısmı ileriye yansıtılırken, verginin normal kârlara ilişkin olan kısmı ise emek tarafından ücretlerindeki azalış yoluyla karşılanıyor demektir.

Ancak, genel denge analiziyle ulaşılan sonuçları, bu genel denge modellerinde kullanılan varsayımlar çerçevesinde ihtiyatla karşılamak gerektiğini belirtmeliyiz⁽²⁵⁾.

(24) J. Gregory Ballentine, a.g.m., s. 133.

(25) Bkz. Şahin Akkaya, a.g.e., ss. 133-135.

3. SONUÇ:

Kurumlar vergisinin yansımaları ampirik olarak inceleyen çeşitli çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların konuyu ele alış biçimine ve kullandıkları yansımaya modellerine bağlı olarak farklı sonuçlara ulaştığını görüyoruz. Krzyzaniak ve Musgrave⁽²⁶⁾ ABD kurumlar vergisinin, Karl Roskamp⁽²⁷⁾ Batı Almanya'da kurumlardan alınan gelir ve servet vergilerinin ileriye yansımaları analiz etmede aynı modeli kullanmışlar ve verginin kısa dönemde yansıtıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine Frederick Sebold⁽²⁸⁾ da ABD kurumlar vergisinin kısa dönemli yansımaları imalat sektörü verilerini kullanarak eşanlı denklem sistemi yardımıyla ölçmeye çalışmış ve kurum niteliğindeki imalatçı firmaların verginin % 69'unu yansıtılabilmeyi başardığı sonucuna ulaşmıştır. Bunlara karşın, Cragg, Harberger ve Mieszkowski⁽²⁹⁾ birlikte yaptıkları ampirik çalışmada verginin yerleşmesini fiyat artışları yerine üretim faktörleri üzerindeki etkileri itibarıyla incelemiş ve verginin tüm yüküne ekonomide mevcut tüm sermayenin katlandığı sonucuna ulaşmışlardır. Sözü edilen bu çalışmada Krzyzaniak ve Musgrave'in kullandığı modele bir takım ilâveler yapılarak oluşturulan model kullanılmıştır. Robert J. Gordon⁽³⁰⁾ da zaman serileri regresyon analizini kullanarak ABD kurumlar vergisinin imalat sektöründeki kısa dönemli yerleşmesini incelediği çalışmasında verginin kısa dönemde yansıtılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Parthasarathi Shome⁽³¹⁾ ise kurumlar vergisinin yerleşmesini Güneydoğu Asya Milletleri Birliği (ASEAN) üyesi olan Singapur, Malezya, Tayland, Endonezya ve Filipinleri ele alarak genel denge modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Shome'da verginin kurumların ürettiği malların fiyatlarına eklenerek tüketicilere aktarılmasını yansımaya olarak gözönüne almamaktadır ve bu verginin yüküne hemen hemen bütünüyle ücret dışı gelirlerin katlandığı sonucuna ulaşmıştır.

Bütün bunlardan kurumlar vergisinin kısa dönemde yansıyor yansımadağı konusunun tam olarak belirli olmadığı, ancak eksik rekabet koşullarının bulunduğu piyasalarda yansımaların olanaklı olduğu, diğer taraftan verginin uzun dönemde fiyat artışları yoluyla ileriye yansıtılması olasılığının kurumsal sektördeki üretim azalışı nedeniyle daha fazla olduğu, bu olasılığın bu ver-

(26) Marian Krzyzaniak ve Richard A. Musgrave; *The Shifting of the Corporation Income Tax*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1963.

(27) Karl Roskamp, "The Shifting of Taxes on Business Income: The Case of the West German Corporations", *National Tax Journal*, Vol. XVIII, No. 3, (September 1965) ss. 247-257.

(28) Frederick D. Sebold, "The Short-Run Shifting of the Corporation Income Tax: A Simultaneous Equation Approach", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. LXI, No. 3, (August 1979) ss. 401-409.

(29) J. Cragg, A. Harberger, P. Mieszkowski; "Empirical Evidence on the Incidence of the Corporation Income Tax", *Journal of Political Economy*, LXXV, (1967), ss. 811-821.

(30) Robert J. Gordon, a.g.e., ss. 731-758.

(31) Parthasarathi Shome, "Is The Corporate Tax Shifted? Empirical Evidence from Asean", *Public Finance Quarterly*, Vol. 13, No. 1, (January 1985), ss. 21-46.

giye tabi firmaların faaliyet gösterdikleri piyasalarda eksik rekabet koşullarının varlığı durumunda arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunların yanı sıra, üretim faktörlerinin nispi fiyatlarında uzun dönemde meydana gelen değişikliklerin verginin yüküne gerçekten kimin katlandığı sorusuna cevap verirken gözönünde bulundurması gereken en önemli gösterge olduğunu belirtmeliyiz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Agapitos, George; "Inflationary Effects of Profits Taxes with Reference to the U.K. Manufacturing Sector", *Finanzarchiv*, Tübingen, Vol. 35, nr. 2, (1976), ss. 235-257.
- Akkaya, Şahin; *Kurumlar Vergisinin Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.
- Ballentine, Gregory; "Non-Profit Maximizing Behavior and the Short-Run Incidence of the Corporation Income Tax", *Journal of Public Economics*, (February 1977), Vol 7, No: 1, ss. 135-146.
- Bodernhorn, Diran; "Gelişen Bir Ekonomide Kurumlar Vergisinin İnİKâsı", *A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17,114, (1960), ss. 451-469.
- Bruno, Sergio; "Corporation Income Tax, Oligopolistic Markets and Immediate Tax Shifting: A Suggested Theoretical Approach", *Public Finance*, 1970, Vol. 25, Nr 3, ss. 363-380.
- Bulutoglu, Kenan, *Vergi Politikası*, Sermet Matbaası, İstanbul 1962.
- Burbidge, J.B.; "Internally Inconsistent Mixtures of Micro and Macro-Theory in Empirical Studies of Profits Tax Incidence", *Finanzarchiv*, Tübingen, Nr. 2, (1976), ss. 218-234.
- Cragg, J; Harberger, A; Mieszkowski, P.; "Empirical Evidence on the Incidence of the Corporation Income Tax", *Journal of Political Economy*, LXXV, (1967), ss. 811-821.
- Ebrill, L.P. ve Hartman, D.G.; "On the Incidence and Excess Burden of the Corporation Income Tax", *Public Finance*, Vol. 37, Nr. 1, (1982), ss. 48-58.
- Goode, Richard; *The Corporation Income Tax*, John Wiley and Sons, Inc., New York 1951,
- Gordon, Robert; "The Incidence of the Corporation Income Tax in U.S. Manufacturing, 1925-1962", *The American Economic Review*, Vol. LVII, Nr. 4, (September 1967), ss. 731-758.
- Harberger, Arnold C.; "The Incidence of the Corporation Income Tax", *The Journal of Political Economy*, Vol. 70, NR. 3 (June 1962), ss. 215-240.
- Kilpatrick, Robert, "The Short-Run Shifting of the Corporation Income Tax", *Yale Economic Essays*, Vol. 5, (1965), ss. 355-421.
- Koutsoyiannis, A.; *Modern Microeconomics*, The Macmillan Press Ltd., Hong Kong, 1983.
- Krzyzaniak, Marian ve Musgrave, Richard A.; *The Shifting of the Corporation Income Tax*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1963.
- Mieszkowski, Peter; "Tax Incidence Theory: The Effects of Taxes on the Distribution of Income", *Journal of Economic Literature*, (December 1969), ss. 1103-1121.
- Musgrave, R.A. ve Musgrave, P.B.; *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, McGraw-Hill Book Company, 1989.
- Roskamp, Karl; "The Shifting of Taxes on Business Income: The Case of the West German Corporations", *National Tax Journal*, Vol. XVIII, No. 3, (September 1965), ss. 247-257.
- Sebold, Frederick D.; "The Short-Run Shifting of the Corporation Income Tax: A Simultaneous Equation Approach", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. LXI, No: 3, (August 1979), ss. 401-409.
- Shome, Parthasarathi; "Is The Corporate Tax Shifted? Empirical Evidence from Asean", *Public Finance Quarterly*, Vol. 13, No.1, (January 1985), ss. 21-46.